

Şemseddin Sivâsî'nin "İbretnüma" Mesnevisinde İffet Temsili Olarak Kadın Woman As a Representation of Chastity in Şemseddin Sivâsî's İbretnüma Masnavi

Ahsen ADİBEŞ*

ÖZ

Kadının mekânla ve zamanla kurduğu ilişki, zamanın ve mekânın değişimiyle farklı görünürlükler kazanmıştır. Türk yazınına da yansıyan kadın konusu, Türk toplumunun geçirdiği toplumsal ve kültürel değişimlere göre ilişkilendirilmektedir. Klasik Türk edebiyatı eserlerinde ise kadın genelde hilekârlığı vurgulanıp "mekr-i zenân" olarak adlandırılmaktadır. Divan şairinin dilinde daha çok sevgili olarak karşımıza çıkan kadın genellikle olumsuz bakış açısıyla güvenilmez, yalancı, kötü olarak edilgen konumda aktarılmaktadır. İslam kültürü etkisinde verilmiş klasik Türk edebiyatı ürünlerinden olan mesnevilerin bazılarında ise kadın ahlâkına ilişkin en önemli erdemler "iffet ve namus" olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın kahramanların en dikkat çeken özellikleri mübalağalı güzellik tasvirlerinin yanı sıra son derece iffetli olmalarıdır. Bu eserlerde kadınların yaşamları alışlagelmiş geleneklerle düzenlenmiş olup namus ve iffet gibi ahlâkî değerler kadınların sosyal yaşamdan büyük ölçüde soyutlanmasına neden olmuştur. Değer yargıları iffetini koruma görevini tamamen kadınlara yüklemiştir. Bu nedenle erkeklerin bulunduğu alanlardan uzak, kadın meclislerinde bir yaşam sürmüşlerdir. Kadınlar dış dünyaya o kadar kapalıdır ki bir erkeği ya rüyalarında ya bir resimde görürler ya da methini duyarak âşık olurlar. Çalışmamızda ele aldığımız Şemseddin Sivâsî'nin İbretnüma adlı mesnevisinde ise, yazma geleneğinin ve devrin toplumsal yapısının etkisi sebebiyle hedef kitle erkek okuyuculardır. Öğütler erkeklere hitap etse de kadını cinsiyetinden dolayı tahkir söz konusu değildir. Aksine kadın çeşitli hikâyelerde yüceltilir. Dikkat çeken en önemli unsurlardan biri de hayatın içinden sahnelerin mesnevide tasvir edilmiş olmasıdır. İbretnüma'nın en uzun hikâyesi olan ilk hikâyede şehvetten uzaklaşan, her türlü musibete rağmen iffetini koruyan bir kadın yüceltilir. Eşi Hac yolculuğuna çıkmış olan bu kadının sosyal hayatın içerisinde iffetini koruma mücadelesi takdir edilir hatta o kadın "ermiş" sayılır. Geleneğin aksine bu eserde kadın etken bir rol almıştır. Bu bağlamda çalışmamızda geleneksel mesnevilerden hareketle Şemseddin Sivâsî'nin İbretnüma mesnevisinde kadının "iffet" erdemini aktarmasındaki farklılıklar ele alınmış ve kadının konumu hakkındaki bakış açısı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Mesnevi, Şemseddin Sivâsî, İbretnüma, Kadın, İffet*

ABSTRACT

The relationship of women with space and time has gained different visibility with the changes in time and space. The subject of women, which is also reflected in Turkish literature, is associated with the social and cultural changes that Turkish society has undergone. In the works of Classical Turkish Literature, women are generally called "mekr-i zenân" by emphasizing their deceitfulness. In the language of Divan poets, the woman, who appears mostly as a lover, is

* Öğr. Gör., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, ahsen.adibes@izu.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0002-5106-7550>).

usually conveyed in a passive position as unreliable, liar and evil with a negative perspective. In some of the masnavi, which are products of Classical Turkish Literature under the influence of Islamic culture, the most important virtues related to women's morality are “chastity and honor”. The most striking features of the heroines are their exaggerated depictions of beauty as well as their extreme chastity. In these works, women's lives are regulated by conventional traditions, and moral values such as honor and chastity have led to women's isolation from social life to a great extent. Value judgments put the task of protecting their chastity entirely on women. For this reason, they lived a life in women's assemblies, away from areas where men were present. Women are so closed to the outside world that they either see a man in their dreams, in a picture or fall in love with him by hearing his praise. In Şemseddin Sivâsî's masnavi “İbretnümâ”, the target audience is male readers due to the influence of the writing tradition and the social structure of the period. Although the advice is addressed to men, there is no denigration of women because of their gender. On the contrary, women are glorified in various stories. One of the most noteworthy elements is that scenes from life are depicted in the masnavi. In the first story, which is the longest story of İbretnümâ, a woman who turns away from lust and maintains her chastity despite all kinds of calamities is glorified. The struggle of this woman, whose husband is on a pilgrimage, to preserve her chastity in social life is admired and she is even considered a “Saint”. Contrary to tradition, the woman plays an active role in this work. In this context, in our study, the differences in Şemseddin Sivâsî's representation of women's virtue of “chastity” in “İbretnümâ” based on traditional masnavi have been discussed and his point of view on the position of women has been determined.

Keywords: *Masnavi, Şemseddin Sivâsî, İbretnümâ, Woman, Chastity*

Extended Summary

As in every field of life, women have gained a unique place in literature. In Divan Literature, however, in proportion to her withdrawal from social life, one witnesses the distancing of women from reality in the works. In Divan Literature, the woman is reflected as a deified being. The legendary love of the lover, that is, the man, for his beloved is the most basic element of Divan Literature (Adıbeş and Başak, 2022: 2). In other words, it can be said that the main orientation of Divan poetry is mostly on women. Women are also one of the main subjects dealt with in masnavis and ghazals. Naturally, “love” formed the core of this main orientation. In Divan poetry, love was dealt with in two ways, and human love was framed by female interest. Mesnevis mostly dealt with the love aspect. In literature, as in every field, social, political and religious influences were the main reasons for the changes in women's lives. The image of women reflected in the works within the framework of changing culture and civilization has been subjected to these changes, while at the same time making women subject to restrictions in their social and social life. In ghazals, masnavis or pend-nâmas written to give advice, women have been mentioned in many works from different angles, in different positive and negative ways. In other forms of Divan poetry, the formal qualities of the beloved that the poets have dealt with are mostly handled in the same ways, with the exception of a few poets. The physical characteristics of these lovers reflected in poetry are always in the same mold. In fact, the beloved that the Divan poets fell in love with has never undergone any change and has described a single, impossible to reach, type of beloved and the states of that beloved (Aktan, 2019: 52). Hamdullah Hamdi, who wrote the most famous Yusuf u Züleyha masnavi of Turkish Literature, mentioned that women are no different from the devil because they deceive even prophets. Hamdullah Hamdi also states that Kittis restricts Züleyha and does not allow her to leave the house without permission because Züleyha's beauty would cause chaos. In other words, he mentions that even with her beauty, she can stir up trouble. Enderunlu Fâzıl, in his Zenânnâme, also discusses that the ideal wife type should live in her house, and the beauty and honor of a woman in this regard. Kemalpaşazade goes a little further and says that women's deceitfulness and deceitfulness will exceed the limits of patience and tolerance, that their intellect and religion are incomplete, that the one who is far from them will be close to Allah, that the first bloodshed on earth was caused by women, that

women taught the devil to deceive, and that it was women who caused Adam to be expelled from paradise. In these masnavi, moral values such as honor and chastity have led to women's isolation from social life to a great extent. Women's social lives are regulated by established rules, customs and traditions. Therefore, social life for them is often limited to women's assemblies (Çetinkaya, 2008: 895). Since chastity and honor are the most important values of women's morality, the protection of these values is also extremely important for women. Because value judgments have placed the task of protecting chastity entirely on women and they are aware of their responsibilities. For this reason, women lead a woman-to-woman social life away from the sight of men. Their relations with men are extremely limited. Şemseddin Sivâsî is one of the Sufî poets of Divan literature. Written in the 16th century, *Ibretnümâ* (Tercüme-i İîlâhînâme-i Attâr) consists of 100 stories and at the end of the stories, advice is given to the reader. The work, written in masnavi style, was completed in Sivas in 983 (1575) (Çöm, 2007: 23). In this masnavi, which we have discussed in our study, the target audience is male readers due to the influence of the writing tradition and the social structure of the period. Although the advice is addressed to men, there is no denigration of women because of their gender. On the contrary, women are glorified in various stories. One of the most noteworthy elements is that scenes from life are depicted in the masnavi. In the first story, which is the longest story of *Ibretnümâ*, a woman who turns away from lust and maintains her chastity despite all kinds of calamities is glorified. The struggle of this woman, whose husband is on a pilgrimage, to preserve her chastity in social life is admired and she is even considered a “Saint”. Contrary to tradition, the woman plays an active role in this work. In the parable part, the poet advises the reader to learn science and religion from this woman's story, and that those who abandon lust and have chastity and patience will find miracles, and that this cannot be associated with being a man or a woman. As a result, in our study, a perspective other than the generally observed attitude about the place and importance of women in divan literature has been captured. Chastity and honor are the most important moral values for the heroines in the masnavis. It is seen that the heroines who want to protect this value lead a very modest life in the masnavis, but the woman in *Ibretnümâ* is almost the representation of the value of chastity in the very center of social life. The determinations made document a different view of the conventional position of women in the society of the period.

Giriş

Kadınlar hayatın her alanında olduğu gibi edebiyatta da kendilerine has bir yer edinmiştir. Divan edebiyatında ise toplumsal yaşamdan şekiliyle orantılı olarak, kadının eserlerdeki gerçeklikten uzaklaşmasına da tanık olunmaktadır. Divan edebiyatında kadın ilahlaştırılmış bir varlık gibi yansıtılmıştır. Aşğın yani erkeğin sevgilisine olan dillere destan aşkı divan edebiyatının en temel ögesidir (Adıbeş ve Başak, 2022: 2). Yani divan şiirinin ana yöneliminin daha çok aşğın sevgilisi ve onun özellikleri üzerine olduğu söylenebilir. Mesneviler ve gazelerde de ele alınan başlıca konulardan biri kadındır. Tabii olarak “aşk” da bu ana yönelimin çekirdeğini oluşturmuştur. Divan şiirinde aşk iki biçimde ele alınmış, beşerî aşk kadın ilgisiyle çerçelenmiştir. Mesnevilerde daha çok aşk yönü işlenmiştir. Her alanda olduğu gibi edebiyatta da toplumsal, siyasal ve dinî tesirler kadın hayatının uğradığı değişikliklerin asıl nedeni olmuştur. Değişen kültür ve medeniyet çerçevesinde eserlere yansıtılan kadın imajı bu değişimlere maruz kalan bir yandan da kadını toplumsal ve sosyal hayatında kısıtlamalara mahkûm bir hale sokmuştur. Gazelerde, mesnevilerde veya öğüt vermek amaçlı yazılan pend-nâmelerde kadın; fiziksel, psikolojik ve sosyal özellikleri bakımından birçok eserde, olumlu-olumsuz farklı şekillerde anılmıştır. Divan şiirinin diğer biçimlerinde ise şairlerin işlediği sevgilinin biçimsel nitelikleri, birkaç şair haricinde çoğunlukla aynı şekillerde ele alınmıştır. Bu sevgilileri şiire yansıtan fiziki özellikleri hep aynı kalıp halindedir. Esasında divan şairlerinin âşık olduğu sevgili, hiç değişikliğe uğramamış, ulaşılmaz, tek bir sevgili tipi ve o sevgilinin hallerini anlatmıştır (Aktan, 2019: 52).

Kadın ilk yaratılış sebebiyle erkeğe bağlı görünse de Cenâb-ı Hakk'ın yaratma gücünün tezahür ettiği en önemli varlık olması hasebiyle varlığın sürdürülebilmesinin de temelidir.

Yaradılıştan itibaren her hikâyenin, olayın içinde kadın vardır. Bu durum, kadına verilen önemi göstermesi yanında her alanda etkinliğinin de bir göstergesidir. Ancak şiirde kadın söz konusu olduğunda kadın etken olmaktan çok edilgendir. Divan şairinin dilinde daha çok sevgili olarak karşımıza çıkan kadın, bunun dışında dinî kişilikler şeklinde görünür (Tunç, 2010: 226).

Türk edebiyatının en ünlü Yusuf u Züleyha mesnevîsini kaleme almış olan Hamdullah Hamdi'nin, kadının peygamberlere dahi hileler yapmalarından şeytandan bir farkları olmadığına değinmiştir.

Keyd ile zen azîzi hâr eyler

Mekr ile fikrini figâr eyler

Er isen avrete inanma ahi

Avret âl etti enbiyâya dahi¹

Aynı zamanda Hamdullah Hamdi, Züleyha'nın güzelliğinin kargaşaya sebep olacağından Kittis'in, Züleyha'yı kısıtlayıp evden izin almadan çıkmasına müsaade etmediğini de belirtir. Yani kadının güzelliğiyle bile ortalığı karıştırabileceğinden söz eder. Enderunlu Fâzıl da *Zenânnâme* eserinde ideal eş tipinin hanesinde oturması gerektiğini, kadındaki güzelliği ve namusunu bu minvalde ele almıştır.

Değmemiş turesine bâd-ı sabâ

Görmemiş rûyunu hurşîd asla

Sâhib-i gayret ü nâmus u vekâr

Hânesinde oturur leyl ü nehâr (Yılmaz, 2016: 67).

Yahya Bey de kadının eşinin evinde mahrem olmayanların göremeyeceği şekilde yaşaması gerektiği konusundaki düşüncesini dile getirir. Ayrıca bunun sünnet olduğunu belirtir. Şairin bu düşüncesinden kadının sosyal yaşamdaki varlığının hangi boyutta olduğu da anlaşılacaktır:

Resûlüñ sünnetini iden icrâ

Helâlin kıldı beytinde mu 'ammâ (Çavuşoğlu, 1979: 85).

Kemalpaşazâde ise biraz daha ileri giderek kadınların yalancılığının, hilekârlığının sabır ve hoşgörü sınırlarını aşacağını ve onların aklının ve dininin eksik olduğunu, onlardan uzak olanın Allah'a yakın olacağını, yeryüzünde ilk kan dökme olayının kadınlar yüzünden olduğunu, şeytana hileyi kadınların öğrettiğini, Âdem'in cennetten kovulmasına kadının neden olduğunu söyler:

Zen-i mekkâredür bu seddi bozan

Niçe sedd-i Sikender bozdı bu zen

Dilidür bunlaruñ bu sed külüñgi

Ne hoşdur bunlaruñ lâli vü güñgi

Çü bildüñ aşlını bu dâstânuñ

Şakın olma emîn mekrinden anuñ

Yirüñ yüzünde evvel kan dökilmek

Bu 'avretler ucından oldı bî-şek

Bulardan ötrü kâtil oldı Kâbil

¹ Zehra Öztürk, Hamdullah Hamdi'nin Yusuf ve Zeliha Mesnevisi'nde Tipler ve Motifler, İstanbul Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1993, 2.cilt-metinden akt. Kazan, (2008: 42).

Bulardan ötrü maqtûl oldı Hâbil

Bulardur “nâkışatü”l- ‘aql ve ’d-dîn”

Taşı şıdk u şafâ içi tolu kîn

Cinânı Âdem’e tar eylediler

Siyâvuş’uñ yirin nâr eylediler

Bulara uyanuñ başı kayudur

Ki mekri bunlaruñ dipsüz kuyudur

Niçe bî- ‘aybı pür-âhû iderler

Niçe arslanları âhû iderler (Demirel, 2004: 185-186).

Divan şairleri şiirlerinde daha çok kadınlardan uzak durulmasını, onların hilelerinden, vefasızlıklarından sakınmayı, onlara güvenmemeyi, kadın aklına uymamayı ve kadınlara güvenenlerin başlarına kötülükler geleceğini söylemişlerdir. Klasik Türk edebiyatında bu özelliklere sahip kadınlar Delle-i Muhtâlâ’de müşahhas bir hale gelmiştir. Yani Delle, bu tür özelliklere sahip kadınları temsil eden evrensel bir “tip”e dönüşmüştür (Deniz ve Ünlü, 2017: 33).

Söz konusu mesnevilerde namus ve iffet gibi ahlâkî değerler kadının sosyal yaşamdan büyük ölçüde soyutlanmasına yol açmıştır. Kadınların sosyal yaşamları yerleşmiş kurallarla, âdet ve geleneklerle düzenlenmiş durumdadır. Dolayısıyla onlar için sosyal yaşam çoğu kez kadın meclisleriyle sınırlanmıştır (Çetinkaya, 2008: 895).

Osmanlı saray hayatında da saray kadınlarının bir mesireye gidişlerinde yanlarında bulunan harem ağaları ve baltacılar derhal o mesireyi halvet ilan ederek kapatır, insanlar varsa boşaltır, böylece kadınlar orada rahat bir şekilde eğlenirlermiş.² Aynı şekilde kadın hamama gitmek veya alışveriş yapmak için sokağa çıkmak istese, mutlaka evin diğer kadınları, cariye ve hâdimler ona refakat ederler. Kadınların tek başına sokağa çıkmaları mümkün değildir (Altındal, 1994: 70).

İffet ve namus kadın ahlâkının en önemli değerleri olduğundan bu değerlerin korunması da kadınlar için son derece önemlidir. Çünkü değer yargıları iffetini koruma görevini tamamen kadınlara yüklemiştir ve onlar da sorumluluklarının farkındadır. Bu nedenle kadınlar erkeklerin görüş alanından uzak, kadın kadına bir sosyal yaşam sürerler. Onların erkeklerle ilişkileri son derece sınırlıdır. Osmanlı Devleti’nde kamusal alan içerisinde, cami, bakkal, kasap, manav gibi alışveriş yerleri, meyhane, kahvehane, hamam, mesire alanları gibi insanların bir araya geldikleri eğlence mekânları bulunmaktadır. İnsanların sosyalleştiği bu mekânlar modernleşmeye paralel olarak zamanla değişime uğramıştır (Işık, 2018: 26). Modernleşmenin tetiklediği hızlı değişimin öncesinde, kadın özel alana ait bir varlık olarak görülmekte olup, yaşam alanı neredeyse evle sınırlandırılmıştır. Kadını yabancı erkeklerden ayırma çabası (Çakır, 2009: 80) ve kadınlara yüklenen mahremiyet olgusu geleneksel Osmanlı evlerinde de kendini göstermektedir. Barınma mekânlarında kadın ve erkeğin bir arada oturmadığı, kadınlara ait mekânlar ayrı olarak planlanmıştır. Harem ve selamlık olarak planlanan evlerin her bölümünde sofa ve merdiven yapılmış, sokağa bakan pencereler kafes ile kaplanmıştır. Harem ve selamlık arasında mahremiyeti muhafaza edecek şekilde yemek alışverişinin sağlanması için dönme dolaplar bulunmaktadır. Evlerin sokağa bakan zemin kat duvarlarına pencere açılmaması, bahçe avlularının yüksek duvarlar ile çevrilmesi ve aile yaşantısının yabancılardan gizlenmesi mahremiyete verilen önemi göstermektedir (Demirarslan, 2017: 222-223). Kapsamı ve amacı ne olursa olsun harem selamlık gibi bir mekânsal düzenlemenin varlığı, kadınların mekânsal sınırlarını göstermesi açısından oldukça önemlidir (Çakır, 2009: 80). Osmanlı Devleti’ne etki eden en önemli yapılardan biri olan “harem” yalnızca Müslüman toplumlara ait bir özellik

² Ali Rıza Bey (Balıkhane Nazırı). (1981). Osmanlı Saray Hayatında Kadınlar. Tarih ve Edebiyat Mecmuası, s.7.’den akt. Çetinkaya, (2008: 897).

değildir. Bu özellik dönemlere ve yerlere dağıldığı için her toplumda bulunan bir yapıdır. Harem kavramının bulunmadığı devletlerde kişilerin ve liderlerin kadınlarına iyi davrandığı düşüncesi bir hayli yanlıştır. Zira Osmanlı Devleti'nin padişahları olan II. Mustafa ile III. Ahmed'in aksine XIV. Louis çok sayıda eş ve harcamaya sahiptir. Çin İmparatorluğunda, Hindistan'da, İran'da, Bizans'ta ve Floransa'da harem ögeleri bulunmaktadır. Görüldüğü üzere harem en son Osmanlı Devleti'nde bulunmaktadır. Ayrıca bu yapı saray kadınlarına oldukça fazla katkı sağlamıştır. Bunlar, kazandıkları Osmanlı kültürü, farklı dillerde konuşabilme yeteneği ve müzik bilgisidir (Ortaylı, 2019: 73-76). Bu minvalde ilk bakışta sadece erkek şairlerin eser verdiği bir edebî gelenek görüntüsü arz eden divan edebiyatında azımsanmayacak sayıda kadın şair de yetişmiştir. Bu şairler kadına karşı tahkir edici bakış açısına meydan okumuşlardır bir bakıma. Dönemin kadın şairi Mihri Hatun bu isimlerden biridir. Mihri Hatun, kadının şair olmasını toplumun eleştirmesine şöyle bir cevap vermiştir:

“Çün nâkıs akl olur dirler nisâ

Her sözün mağrûr tutmaktır revâ

Lîk Mihrî dâinün zannı budur

Bu sözi dir ol ki kâmil usludur

Bir müennes yigdürür kim ehl ola

Bin müzekkerden ki ol nâ-ehl ola

Bir müennes yig ki zihni pâk ola

Bin müzekkerden ki bî- idrâk ola” (İspirli, 2007:18)

Mihri Hatun ile *İbretnümâ* mesnevisindeki kadına bakışın benzerliği dikkat çekicidir. İki şair de kadının yeri geldiğinde erkekten üstün konumda olabileceğini vurgulamış ve dönemlerinin ötesine geçen bir çerçeve çizmiştir. İki şair de zihni ve idrâki açık bir kadının böyle olmayan bin erkekten yeğ olacağını ifade etmiştir.

***İbretnümâ* Mesnevisinde İffet Temsili Olarak Kadın**

Şemseddin Sivâsî, divan edebiyatının mutasavvıf şairlerindendir. 16. yüzyılda kaleme almış olduğu *İbretnümâ* (Tercüme-i İlahînâme-i Attâr) 100 hikâyeden oluşmakta, hikâyelerin sonunda okuyucuya nasihat verilmektedir. Mesnevi tarzında yazılan eser 983'te (1575) Sivas'ta tamamlanmıştır (Çöm, 2007: 23). Çalışmamızda ele aldığımız bu mesnevide yazma geleneğinin ve devrin toplumsal yapısının etkisi sebebiyle hedef kitle erkek okuyuculardır. Öğütler erkeklerle hitap etse de kadını cinsiyetinden dolayı tahkir söz konusu değildir. Aksine kadın çeşitli hikâyelerde yüceltilir. Dikkat çeken en önemli unsurlardan biri de hayatın içinden sahnelerin mesnevide tasvir edilmiş olmasıdır. *İbretnümâ*'nın en uzun hikâyesi olan ilk hikâyede şehvetten uzaklaşan, her türlü musibete rağmen iffetini koruyan bir kadın yüceltilir. Eşi Hac yolculuğuna çıkmış olan bu kadının sosyal hayatın içerisinde iffetini koruma mücadelesi takdir edilir hatta o kadın “ermiş” sayılır. Geleneğin aksine bu eserde kadın etken bir rol almıştır.

Mesnevinin “Hikâyet-i İbtîlâ-yı Ān Bânû-yı Pākîze- Dāmen Bā-Merdān-ı Ālūdegān-ı Şehvet ü Mübtelâ-şüden-i İşān u Necāt-ı Ān Bi-Berekāt-ı Terk-i Şehvet” başlığıyla ele alınmış olan hikâyesinde; güzellikte eşsiz, iffet ve zühdü benzersiz bir kadın vardır. Kadın evlidir ve kocası hacca, niyet eder. Adam erkek kardeşine, hac yolculuğu esnasında karısının yiyecek içecek gibi zarurî ihtiyaçlarını gidermesini tembih ederek evinden ayrılır. Kardeşi görevini uzun bir süre eksiksiz yerine getirir. Yine evin ihtiyaçlarını gidermek için uğradığı bir günde yengesinin yüzünü görür ve akli başından gider, şeytana uyup yengesine sahip olmak ister.

Adam niyetini gerçekleştirmeye çalışınca kadın ona, “Edeceğin hizmetten, ölmen evladır. Allah peygamber bilmez misin, kardeş namusuna ne oldu?” diyerek evinden kovar.

İşidüp didi ol bânû-yı enver

میا اینجا دآر ای مرد چون خر

(Defol buradan eşek kılıklı herif!)

Yaraşmaz bir dahı bu bâba gelmek

Gerekmez hıdmetüñden yigdür ölmek (Çöm, 2007: 242).

Adam yengesini tehdit eder. Kadın buna karşılık; “Öte dünyada rezil olacağıma bu dünyada rüsva olurum. Dini bütün kimseler böyle şeylerden korkmaz.” deyince adam ümidi keser. Ancak abisi gelmeden bu işi halletmek ister ve dört tane yalancı şahit bulup kadına zina iftirasında bulunur. Kadın ibret-i âlem için meydanda recmedilir. Öldü zannedilerek orada bırakılır ancak kadın bir gece sonra kendisine gelir. Bu sırada yoldan devesiyle geçen bir Arap, kadının acı ile inlediğini duyar. Kadını devesine bindirip evine götürür ve karısına, ona iyi bakmasını tembih eder. Aradan zaman geçer kadının yaraları iyileşmeye, güzelliği ortaya çıkmaya başlar. Kadının güzelliğini gören Arap’ın da gönlü ona kayar ve evlenme teklif eder. Kadın teklifi “Ben zaten evliyim” diyerek reddeder. Adam “Bari visaline erdir.” der. Kadın buna karşılık adama, yaptığı iyiliği boşa çıkaracak bir kötülük yapmamasını daha önce böyle bir şeye razı olmadığı için taşlandığını anlatır. Arap’ın aklı başına gelir, pişman olur. Kadını kendisine “kız kardeş” edinir. Arap’ın bir de zenci kölesi vardır. Bir yolculuktan dönmüştür. Evdeki güzel misafiri gördüğünde kölenin de aklı başından gider ve imayla “Geceyle mehtap birbirine ne de yaraşır.” der. Kadın “Efendinden yeni kurtuldum sen de kim oluyorsun.” şeklinde azarlayınca köle tehdit eder. Kadın tehditlere aldırmaz. Köle öfkelenir, şeytanın hükmü altına girer. İntikam için evin bebeğini öldürür, bebeğin kanlı gömleğini kadının yatağının altına gizler. Sabah evin hanımı uyanıp çocuğunu emzirmeye gidince durumu görür feryat eder. Yataklar toplanırken kanlı gömlek bulunur. Evin hanımıyla köle masum kadını öldüresiye döverler. Akşam Arap eve gelip durumu öğrenince kadına sitemle “Ben sana iyilikten başka bir şey yapmadım ki neden bana bunu reva gördün?” der. Kadın da iyiliğe karşılık böyle bir kötülük etmeyeceğini anlatarak kendini savunur. Adam ona inansa da artık kadının o evde kalması mümkün değildir. Kadına 300 dirhem harçlık verip onu gönderir.

Kadın Arap’a veda eder ve yolu bir köye düşer. Köyde üç yüz dirhemlik öşür borcu olan bir genç idam edilmek üzeredir. Bunu öğrenen kadın elindeki üç yüz dirhemle genci idamdan kurtarır ve oyalanmadan yola koyulur. İdamdan kurtardığı genç, iyiliğin karşılığını ödeme niyetiyle peşine düşer. Kadının yüzünün bir kısmını görmesiyle bu genç de âşıklar kervanına katılır, “Bu aşka düşeceğime keşke bıraksaydın da idam edilseydim.” diyerek vuslat talep eder. Gencin sözleri fayda etmez birlikte sahile varırlar.

Kıyıda yelken açmaya hazır bir gemi beklemektedir. Genç, kadından ümidi kesince gemideki tacirlerden birine “Benim güzel bir cariyem var fakat anlayamıyoruz. İstersen sana satayım” der. Tacir, kadının “Ben hür ve evliyim.” beyanına aldırmaz yüz altına satın alır. Kadını zorla gemiye bindirirler. Güzelliğini gören tacir yaptığı ticaretten çok memnundur ve uygun bir anda vuslat talep eder. Kadın çaresiz kalınca gemidekilere hitaben “Ey Müslümanlar! Bu zalim bana kötülük itmek, istiyor. Hepinizin karısı, kızı, kız kardeşi var. Onlara yapılmasını istemediğiniz bir şeyin bana yapılmasına göz yummayınız.” feryadıyla yardım ister.

Didi ey cem '-i İslâm dâd u feryâd

Baňa zulm eylemek diler bu bî-dâd

Helâlüm var benüm ben hür-i aşlam

Helâl olmaz benüm kimseye vaşlum

Güvâhum bu söze 'ilm-i Hudâdur

Buňa dîn ehli inanmak sezâdur

Müselmân u hep ehl-i hânumânsız

*Zen ü duhter ü h`âherle çünânsız
Eger bir kes olara olsa bed-kâr
Ya bed-gû oluban olsa sitemkâr
Aña râzî degülsiz siz bilâ-reyb
N`içün men` olmaya baña olan `ayb
Garîbem `avretem dervîş ü h`âram
Za`ifem `âcizem zâr u nizâram
Çü şâdıkdı sözinde ol behiştî
Aña rahm eyledi erbâb-ı keşti (Çöm, 2007: 258).*

Gemidekiler kadına bir müddet sahip çıkarlar ama çok geçmeden birer birer bütün yolcular kadına talip olmaya başlarlar. İsteklerine karşılık bulamayınca kendi aralarında anlaşarak maksatlarını topluca ve zorla yerine getirmeye karar verirler. Kadın amaçlarını anlar ve “Bende bu beden olmasa kimse bana kastetmez, bunca eziyet çekmezdim. “Ya tenden canımı al veya şu azgın topluluğu kahret!” diye Cenab-ı Hakka yalvarır. İçtenlikle dudaklarından dökülen duası kabul görür; deniz coşar, ateşten bir dalga peyda olur ve gemideki kadın hariç herkesi yok eder. Ardından deniz durulur, uygun bir rüzgâr eser, gemi bir şehrin sahiline varır.

*Baña cismüm belâdur çün be-her-hâl
Kerîmâ lutf idüp bu cânımı al
Kafesden kurtarup virgil necâtı
Gerekmez baña bu nev`a hayâtî
Ki her gün bir belâya mübtelâyam
Gören nâ-dân elinde pür-belâyam
Ya irgür sâhile fülk-i vücûdı
Ya ğark eyle yitişdür lutf u cûdı
Çü sabrum kalmadı yâ Rab be-her-hâl
Baña ya bu şîrâra virme imhâl (Çöm, 2007: 261-262).*

Gemi şehre yaklaşırken kadın, kılık değiştirerek erkek kıyafetleri giyer. Gemiye kıyıda karşılayan tüccarlar, içinde yakışıklı bir delikanlıdan başka kimse olmamasına şaşırır neler olduğunu öğrenmek isterler, delikanlı kılığındaki kadın “Padişahınız dışındaki kimseye, anlatmam. Onunla görüşmek isterim.” der. Delikanlı, padişaha “Aslında gemide pek çok kişi vardı. Benim gibi yalnız bir genci görünce şehvetle saldırdılar. Allah da onları kahretti. Sahilde bana bir mabet yaptırın. Kendimi, ibadete vermek istiyorum.” der. İsteği kabul edilir. Delikanlı suretindeki kadın, padişahın himayesinde gece gündüz ibadetle meşgul olurken padişahın ölüm vakti yaklaşır. Vezirlerini toplar, öldükten sonra yerine delikanlının geçmesini vasiyet eder ve kısa bir süre sonra da ölür. Vezirler delikanlının kapısına gidip “Artık mühür senindir.” diyerek vasiyeti bildirirler. Delikanlı zahitliğini bahane ederek kabul etmek istemese de ısrarcı olurlar. Delikanlı “Mâdem çare yok, beni evlendirin o zaman.” der. Şehre haber salınır, anneler kızlarını alıp mabet içinde toplanırlar. Herkes toplanınca kadın erkek kıyafetini çıkararak kim olduğunu gösterir ve “Ben kadını, kadına da saltanat yakışmaz.” der. Herkes bu işe hayret eder.

*Dir ol hatunlara açup hicâbı
Ki ben bânüyam itmeñ ihticâbı
Benem çün `avret ü bürrîde-zânû*

Yaraşmaz saltanat emrine bânû (Çöm, 2007: 268).

Bu arada kadının namı yayılmakta ve “duasının müstecaplığı” dilden dile dolaşmakta, Hz. İsa’ya benzer nefesiyle körlere, felçlilere şifa olduğu konuşulmaktadır.

Kadının kocası uzun bir süre sonra hacdan dönünce felaketlerle yüzleşir: Ailesi dağılmış, kardeşi hem kör hem de felçlidir. Kardeşi ona, karısının zina ettiği için recmedildiğini, kendisinin de üzüntüden körlük ve felç illetine yakalandığını anlatır. Adam bir süre sonra kendine gelir ve kardeşinin tedavisini bulmak ister. Duası kabul gören kadının şöhreti kendisine de ulaşır ve kardeşini bir eşeğin sırtına bağlayarak yola düşerler. Yolda, daha önce karısının evinde kaldığı ve ona 300 dirhem verip yardım eden Arap’ın evine, misafir olurlar. Adam yolculuk sebebini anlatınca Arap “Benim de aynı dertlerden mustarip, bir kölem var, ben de sizinle geleyim.” der ve zenci köle de bir eşek sırtına bindirilir, birlikte yola çıkarlar. Yolda ilerlerken kadın tarafından idamdan kurtarılan gencin köyüne gelirler. O genç de aynı illete yakalanmıştır. Onu da bir eşek sırtına bindirip kervan hâlinde yola koyulurlar. Bir seher vakti kadının bulunduğu şehre girerler. Kadın uzaktan gelenleri görür, kocasını tanır, şükür secdesine kapanır. Fakat içini kocasının kendisine inanmayacağına dair bir korku kaplar. Kervan biraz daha yaklaşınca diğerlerini de tanır ve “Şahitlerim de kocamla birlikte geliyor.” diye sevinir. Yüzünü örttüktan sonra gelenleri huzuruna kabul eder, kocası gelenlerin rahatsızlıklarını anlatır ve dua ister. Kadın, duasının kabul görmesi için bu adamların günahlarını itiraf etmeleri gerektiğini söyler. Önce adamın kardeşine gidilir. Kardeş “İtiraf etmektense bu derdi ölünceye dek çekmek yeğdir.” der ama kardeşi ısrar edince gerçeği açıklar. Aynı şekilde zenci köle, çocuğu öldürdüğünü; idamdan kurtarılan genç de kendisini kurtaran kadını cariye diye sattığını itiraf eder. Hepsine dua edilir ve şifa bulurlar.

Dua faslı bitince kadın, kocasına “Size söyleyeceklerim var, diğerleri çıksın.” der ve yüzünden peçesini açar. Adam onun karısına benzediğini görüp “Eğer onun toprak altında olduğunu bilmesem, şekliniz şemailinizle size eşimsiniz derdim. Sizi görünce eski yaram yine sızlamaya başladı.” der. Kadın artık daha fazla uzatmaz ve “Allah’a şükürler olsun tekrar kavuştuk. Ben o kaybettiğini sandığın eşinim.” sözleriyle kendisini açık eder. Adam dışarı çıkıp olayı diğerlerine de anlatır. Kadın, kocasını tahta geçirir, Arap’ı vezir yapar, diğerlerine de yol harçlığı vererek gönderir. Kendisi de ibadetle meşgul olmaya devam eder.

Helâlini yirine eyledi şâh

Ol A'râba vezâret viridi nâ-gâh

Birâder hem gulâm ile civâna

Virüp bahşîş ider yola revâne

Sa'âdetden çü yapdı beyt-i maqbûl

'İbâdet emrine oldı o meşgul (Çöm, 2007: 282).

Şair kıssadan hisse kısmında ise okuyucuya, bu kadının hikâyesinden ilmi ve dini öğrenmelerini, şehveti bırakıp iffet ve sabır sahibi olanın keramet bulacağını ve bunun kadın ya da erkek olmakla ilişkilendirilemeyeceğini nasihat ediyor.

Kulağ tut baña ey merd-i güzâfi

Bu zenden 'ilm-i dîn öğren ço lâfi

Çü lâf ile bilinmez 'ilmi dînüñ

Bu dersi gel oğı var ise dînüñ

Ƙodı zen şehvetin buldı kerâmât

Kerâmât ehli şehvetle olur mât

Ƙo lafz-ı merdi şâhum gözle mâ'nî

Kimüñ ki şabrı var merd oldı ya'nî

Dime bu er durur ya bu dişidür

Kimüñ ki ma'nîsi var ol kişidür

Şamer alur çü nûrını güneşden

Eger tıyduñsa 'ibret al bu işden (Çöm, 2007: 282-283).

Sonuç

Sonuç olarak çalışmamızda klasik Türk şiirinin kadına dair zengin malzemesinden küçük bir bölümü ele alarak şiirde kadının konumu hakkında bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Divan edebiyatında genel olarak kadının erkekten daha pasif konumda, İslam öncesi eserlerinde görülen kahramanlık niteliklerini kaybederek bir aşk ve hayranlık konusu olduğuna dair gözlemlenen tutumun dışında bir bakış açısı yakalanmıştır. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde aile ve toplum hayatı içinde müstesna bir yeri olan kadının, İslam ve Arap, Fars kültürü etkisi altında verilen edebî ürünlerde bu değerini kaybettiği, âdeta kötülük sembolü olarak anlatıldığı görülür. Bu anlayış daha XI. yüzyılda Yusuf Has Hâcîp tarafından yazılan *Kutadgu Bilig* gibi İslamî dönem eserlerinin ilklerinde bile görülmeye başlanır. *Kutadgu Bilig*'de Yusuf Has Hâcîp “Sana son sözüm: Kız doğmazsa, doğarsa da yaşamazsa daha iyi olur. Dişileri dışarı çıkarma, yemede içmede birlikte bulunma, evden dışarı çıkarırsan doğru yoldan ayrılırlar. Dişide vefa yoktur. Gözü baksa bile gönlü başka tarafta olur. Kadın yüzünden nice erkeklerin nesli kesildi, niceleri toprak oldu. Nice asiller toprağa gömüldü.” demiştir (Günay, 2000:7). Bu eserlerde kadının toplumsal değer ve öneminin sarsılmaya başladığı görülmekle birlikte, dönemin bazı eserlerinde ise kadının eski itibarlı konumunu tümüyle yitirmediği görülür. Mesela Mevlana'nın, eserlerinde kadını gerçek değer ve saygınlığı ile ele aldığını, *Mesnevî*'nin birinci cildinde ve *Fîhi Mâ-fih*'te görmek mümkündür (Cunbur, 1966: 6).

Nitekim divanlar, mesneviler ve pend-nâmeler başta olmak üzere pek çok edebî eserde kadının şeytan, kaşık düşmanı, akrep hatta yılana benzetildiği; hakkında saçlı uzun aklı kısa, nâkîsatü'l-akl (aklı eksik), yalancı, vefasız, güvenilmez, aldatıcı, hilekâr, fettan gibi epeyce olumsuz sıfatın yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca dönemin edebî muhitinde kadın şairlerin sayısının erkek şairlerin sayısı ile kıyaslanamayacak kadar az oluşu da Osmanlı edebiyatında kadınlara verilen söz hakkı konusunda bilgi vericidir. Zaten söz konusu kadın şairlerin yazdıkları şiirler, -bir nebze de olsa Mihrî Hatun hariç tutularak- bir kadın hissiyatını yansıtmaktan çok dönemin edebiyatının alışlagelmiş mazmunlarıyla söylenen bir erkek hissiyatının aynası gibidir.

Dönemin en önemli eserlerinden olan mesnevilerde de kadın kahramanlar için iffet ve namus en önemli ahlâkî değerlerdir. Bu eserlerde kadınlara bakış “mahrem bir nesne” konumundadır. Kadınların dış dünya ile bağlantıları sınırlıdır. Toplumsal hayatla ilişkileri küçük çevreleri içerisinde gerçekleşir. Bu değerleri korumakla yükümlü olan kadın kahramanların, mesnevilerde son derece mazbut bir yaşam sürdükleri, ancak *İbretnümâ*'daki kadının ise sosyal yaşamın tam içinde ve iffet değerinin adeta timsali olduğu görülmektedir.

İbretnümâ'da kadının, şairin nesnesi olmaktan ziyade özne konumunda ve irade sahibi olarak yer aldığını söylemek anlamlı olacaktır. Eserde kadının, sosyal hayatta kendi adına var olabilirse erkekle aynı zekâ seviyesinde ve hatta ondan daha üstün bir ahlâkî konumda olabileceği gösterilmiştir. Ayrıca kadının ne kadar tahkîr edilirse edilsin ahlâkî erdemlerini korumak için erkeklere gerektiğinde meydan okuması, onun -her ne kadar kadın olduğu bilinmese de- sosyal statüsünü de en üst seviyeye taşımıştır. Zira hikâyede devlet yöneticiliği görevi kadına tevdi edilmiştir. Burada da dikkat çeken bir diğer husus kadının kendisini de bu konuma layık görmemesidir. Çünkü toplumsal öğretisi onun böyle önemli bir göreve layık olamayacağını söylemektedir. Şair ise bu hikâyeye ile bir nevi bu anlayışı eleştirmiştir, diyebiliriz. Bu eserde kadın ahlakına ilişkin en önemli değerler iffet ve namustur. Kadın kahramanın abartılı güzelliği

tasvirinin yanı sıra en dikkati çeken özelliği son derece iffetli, namuslu olmasıdır. Dolayısıyla en çok vurgu yapılan konu kadının iffetidir. Bu nedenle kadın kahramanın vazgeçilmez yaşam prensibi iffet ve namusa yani bu iki değeri korumaya dayanmaktadır. Bu değerler de onu neredeyse erkeklerden üstün bir ahlâkî seviyeye ulaştırmıştır. Sonuçta *İbretnümâ* üzerinden yapılan tespitler kadının dönemin toplumunda alışlagelmiş konumuna farklı bir bakışı belgeler niteliktedir.

KAYNAKLAR

- Adıbeş, Ahsen ve Başak G. Merve. (2022). “Nakşi Ali Kirmâni’nin Gavriyye Mesnevîsi ile Dede Korkut Kitabında Bazı Kadın ve Erkek Tipleri [Öz]”. (Yayımlanmamış bildiri). İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi III. İZÜ Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Kongresi.
- Altındal, Meral. (1994). *Osmanlıda Kadın*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Aktan, Mustafa. (2019). “Türk Edebiyatında Kadın Divan Edebiyatında Kadının Yeri (Önemi, Nicelik ve Nitelikleri)” (Lisans Mezuniyet Tezi). Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi.
- Baş, K. Münire. (2010). “Yûsuf İle Züleyhâ Aşkının Klasik ve Modern İfadesi: Hamdî ve Nazan Bekiroğlu Örneği.” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 51.
- Cunbur, Müjgan. (1966). “Mevlâna ve Kadınlık”. *Türk Kadını*, 1 (7). Aralık, 6-8.
- Çakır, Serpil. (2009). “Osmanlı’da Kadınların Mekanı, Sınırlar İhlaller”. *Cins: Cins Mekan (Der. Ayten Alkan), Varlık Yayınları*, 76-101.
- Çavuşoğlu, Mehmet. (1979). *Yahyâ Bey Yûsuf ve Zelihâ (Tenkidli Basım)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Çetinkaya, Ülkü. (2008). “Aşk Mesnevilerinde Kadın - Yusuf u Züleyha ve Husrev ü Şirin Mesnevileri”. (Doktora tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Çöm, Erol. (2007). “16. Yüzyıl Ahlâkî Mesnevîleri ve Şemseddîn-i Sivâsî’nin İbret-nümâ Adlı Mesnevîsi (İnceleme-Metin)”. (Doktora tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Demirarslan, Deniz. (2017). “Osmanlı Barınma Kültüründe Mekânda Cinsiyet Ayırımı ve Günümüz Konutlarına Etkisi”. *Asead I. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, Sarajevo Bosna-Hersek.
- Demirel, Mustafa. (2004). *Kemâl Paşa-zâde (Şemseddin Ahmed bin Süleymân) Yusuf u Zelihâ*. Harvard: Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü Yayınevi.
- Günay, Umay. (2000). “İslâmî Dönemde Türk Toplumunda Kadının Yeri ve Önemi”. *Millî Folklor*, Yıl: 12. S. 46 (Yaz), 4-9.
- Işık, Zekeriya. (2018). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kamusal Alanda Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kimliğiyle Kadın (1839-1900): Çorum Şer’iyye Mahkemesi Örneği”. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.85, 25-56.
- İspirli, S. Alkan. (2007). *Kadın Divan Şairleri ve Geleneğin Uzantısı*. Ankara: Salkımsöğüt Yayınları.
- Kazan, Şevkiye. (2008). “Klâsik Türk Şiirinde “Solduran Sop” İle “Dolduran Toplar”. *Turkish Studies International Academic Journals*, C.3. S.1, 34-58.
- Onur, M. Naci. (1991). *Hamdullah Hamdî Yusuf u Züleyha*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1991.

Ortaylı, İlber. *Son İmparatorluk Osmanlı*. İstanbul: Timaş Yayınları, 26.Basım.

Tunç, Semra. (2010). “Klasik Türk Şiirinde Kadın Şahsiyetler”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı -Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı-C.3*. S.15, 225-259.

Ünlü, Osman ve Deniz Meltem. (2017). “Klasik Türk Edebiyatında Hilekâr Kadın Tipi: Delle-i Muhtâle”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5. S. 41, 32-42.

Yılmaz, Ozan. (2016). “Şehrin Güzelleri”. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Cilt: CX sayı: 778, 63-71.